

УДК 343.135(477)

О.Є. СОЛОВЙОВА-ПОЛУДНІЩИНА,

канд. юрид. наук, доц. Харківський національний університет внутрішніх справ

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ МЕДІАТОРА У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Ключові слова: кримінальне судочинство, закриття кримінальної справи, примирення сторін, медіатор, медіація, відновне правосуддя

Не дивлячись на цілу низку умов для закриття кримінальної справи суддею на підставі ст.46 КК України та ст.8 КПК України, саме процедура примирення сторін є ключовим моментом даної підстави для незастосування до обвинуваченого заходів кримінальної репресії. Треба сказати, що по своїй формі вітчизняний інститут звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі примирення сторін подібний до усталеної в багатьох країнах Європи, а зокрема в Англії та США, медіації. Ця процедура виступає проявом такої світової тенденції, як підвищення рівня уваги до особи, яка є постраждалою від злочину, що знайшла своє втілення у заснуванні відновного правосуддя¹. Те, що це є саме світова тенденція, а не лише наукова дискусія, свідчить і велика кількість міжнародно-правових актів з цього питання та реально діючі програми, які направлені на примирення сторін виниклого конфлікту і поновлення прав потерпілих, а також ресоціалізації осіб, які вчинили злочин.

¹ Не вдаючись до дискусії щодо назви (відновлювальне, відновлююче, відновне правосуддя) цієї форми вирішення кримінально-правового конфлікту, відмітимо головне, що більшість науковців однаково сприймають її спрямованість на захист потерпілого та форми існування (медіація, сімейні конференції, кола правосуддя).

Медіація є двосторонньою формою вирішення конфлікту, де головними учасниками медіаційного процесу являються сторони (обвинувачений (підсудний) та потерпілий). В свою чергу, особою, що сприяє їм в реалізації їх прав на примирення та взаємоузгодження їхніх позицій, забезпечує встановлення між ними контакту, організує та проводить саму процедуру медіації є *медіатор*.

Для регламентації процедури примирення, на нашу думку, необхідно встановити такі положення, що характеризували би процесуальний статус цієї особи і законодавчо закріпили поняття «медіатор». Для прикладу, «Український центр порозуміння» вважає, що медіатор – це особа, яка самостійно чи як фахівець відповідної організації (установи) допомагає потерпілому та обвинуваченому (підсудному) досягти згоди щодо відшкодування завданої шкоди та примирення між собою [1, с.38]. Однак, на наш погляд, вказівка на самостійність дій цієї особи є трохи зайвою, оскільки така особа повинна пройти певну підготовку, а її діяльність повинна контролюватися, якщо не державними органами, то відповідною громадською організацією, зокрема, такою як «Український центр порозуміння». Також, вважаємо за необхідне відмітити, що медіатор – це нейтральна особа, тому він більше сприяє (підтримує сторони в процесі примирення), ніж допомагає своїми діями (активне втручання в процес примирення), а сторони вже самі вирішують примирюватися їм чи ні.

Зокрема, у тлумачному словнику «допомога» розкривається через «дію, яка приносить полегшення кому-небудь», тобто «за допомогою, посередництвом чого-небудь» [2, с.246]. Звідси, цілком слушно й виходить назва фахівця, що допомагає сторонам урегулювати конфлікт шляхом примирення - посередник.

Слід погодитися з представниками «Українського центру порозуміння», які вказують, що посередником може бути фахівець, особа, котра має певний досвід примирювальної ро-

боти та є авторитетом для сторін. Необхідність певної підготовки медіатора визнають не лише вчені, що досліджували це питання, такі як В.Т. Маляренко, І.А. Войтюк, В. Тизах, Р. Максудов, Р. Уінтер, а й п.«с» ст.12 Резолюції Економічної і соціальної ради ООН 2000/14 від 27.07.2000 р. «Основні принципи застосування програм відновлювального правосуддя в кримінальних справах» та ст.ст.22–24 Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R (99) 19 [3, с.53–56; 4, с.60; 5, с.12; 6, с.159; 7, с.153].

Виходячи з цього, метою статті є комплексний науковий аналіз проблем законодавчого закріплення процесуального статусу медіатора та визначення його основних функцій, прав та обов'язків при урегулюванні кримінально-правових конфліктів шляхом примирення сторін та закритті кримінальних справ на підставі ст.8 КПК України. Її новизна полягає в пропозиції низки заходів щодо удосконалення процедури закриття кримінальної справи у зв'язку з примиренням обвинуваченого (підсудного) з потерпілим та обґрунтуванню положення щодо залучення до вирішення справи сторонами посередника – медіатора, й наділення його відповідним процесуальним статусом.

До статусу медіатора ставляться високі вимоги. Медіатором можуть бути особи, що мають навички міжособистісного спілкування та вирішення конфлікту, необхідні знання для надання роз'яснень, стосовно проведення процедур примирення шляхом медіації, яким бажано мати спеціальну (юридичну, психологічну, соціологічну, педагогічну та іншу) вищу освіту, пройшли відповідну підготовку і отримали кваліфікацію медіатора по проведенню процедур примирення у кримінальних справах. Виходячи з вищенаведеного, можна зазначити, що медіатор – це представник організації або установи, який є фахівцем з медіації, та сприяє потерпілому і обвинуваченому (підсудному) узгодити умови щодо відшкодування завданої шкоди та досягти примирення між собою.

Дійсно, суб'єкти кримінального процесу виконують різні процесуальні функції і повинні бути наділені правами та обов'язками, на що слушно вказував ще С.А. Альперт [8, с.2], тому за правами та обов'язками, на нашу думку, медіатора слід визнати суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності і учасником кримінально-процесуальних правовідносин. Наприклад, Є.Г. Коваленко, В.Т. Маляренко, Л.М. Лобойко в своїх роботах теж акцентують увагу на тому, що суб'єкти процесу приймають участь у діяльності по розслідуванню, вирішенню справи, вступають у кримінально-процесуальні правовідносини, тобто виконують певні функції [9, с.78; 10, с.59]. Не дивлячись на те, що медіація має дещо неформальний характер, проводиться під час розслідування, вирішення справи, має певне значення (як юридичного факту в фактичному складі, що призводить до закриття кримінальної справи), вона являється частиною кримінального процесу тощо.

Права і обов'язки посередника (медіатора) повинні реалізуватися відносно усталених суб'єктів кримінального процесу (слідчий, потерпілий, обвинувачений). Що ж стосується процесуальних функцій, які виконує медіатор, то, на нашу думку, слід погодитися з поглядами Л.М. Лобойко, стосовно виділення ним окрім трьох основних (захисту, обвинувачення, правосуддя) ще й допоміжну функцію [10, с.12], яку, сприяючи примиренню сторін, і виконує медіатор.

Враховуючи вищезазначене, необхідно сказати, що основною функцією медіатора повинна бути функція сприяння розв'язанню кримінально-правових конфліктів між сторонами, шляхом узгодження умов, щодо відшкодування завданої шкоди та досягнення між ними примирення. Законний інтерес медіатора не повинен стосуватися, безпосередньо, кримінальної справи, він повинен бути нейтральним і має відноситися до того, щоб медіація завершилася успішно.

Так, до прав медіатора слід віднести такі правові можливості:

– приймати участь у проведенні процедури примирення по кримінальних справах на всіх стадіях кримінального процесу або відмовитися від цього;

– проводити зустрічі, переговори між сторонами – потерпілим й обвинуваченим (підсудним);

– консультувати сторони з питань:

1) процедури та правил медіації;

2) задоволення вимог потерпілого (усунення заподіяної шкоди);

3) укладання договору про примирення сторін;

4) наслідків медіації.

– з дозволу слідчого, прокурора, судді отримувати інформації про становище кримінальної справи, по якій проводиться примирення та дані про потерпілого і обвинуваченого (підсудного);

– за письмовою згодою обвинуваченого (підсудного), потерпілого отримувати з дозволу слідчого, прокурора, судді додаткову інформацію по справі, отримувати копії відповідних документів;

– клопотатися перед слідчим, прокурором, суддею про надання додаткового строку для завершення медіації, якщо є підстави вважати, що вона закінчиться примиренням;

– укладати документи про примирення (договір про примирення сторін);

– надсилати до слідчого, прокурора та суду документи, які стосуються розв'язання кримінально-правового конфлікту;

– надати можливість відмовитися давати показання про обставини, які стали відомі йому при проведенні медіації;

– оскаржувати дії та рішення особи, яка веде справу;

– розраховувати на забезпечення особистої безпеки при наявності відповідних підстав.

До обов'язків медіатора можна віднести:

– не вчинювати дії, які принижують честь та гідність обвинуваченого (підсудного), потерпілого;

– не примушувати обвинуваченого (підсудного), потерпілого, проти їх волі, досягати примирення чи відшкодувати шкоду;

– зберігати в таємниці дані, які стали відомі йому при проведенні медіації, окрім випадків, коли ці данні вказують на наявність загрози життю, здоров'ю будь-якої особи, або коли сторони звільнили медіатора від цього обов'язку;

– забезпечувати безпеку та створити сприятливу атмосферу для зустрічі;

– надавати відповідні документи, що підтверджують його фах;

– заявляти самовідводи при наявності обставин, які виключають його участь у справі².

На нашу думку, процес медіації та діяльність медіаторів повинна контролюватися з боку певних установ і ця діяльність не може здійснюватися безсистемно. Окрім цього, державними владними органами можуть бути введені інститути, або установи, як базові навчальні заклади та центри акредитації медіаторів і їх склад повинен бути змішаним. Тобто, до складу викладачів цих інститутів (установ) можуть входити і представники прокуратури, суду, правозахисних організацій, місцевої громадськості, представники науки та культури регіону. Це обумовлено тим, що сама діяльність по примиренню генетично походить від традицій приватного вирішення конфлікту (сімейні конференції, кола правосуддя), а також не може здійснюватися без залучення місцевої громадськості [11, с.122–123; 12, с.70]. Організацію, яка б контролювала діяльність медіаторів можна назвати, наприклад: «Українська координаційна рада з питань медіації». Важливо встановити її повноваження, оскільки без цього неможливе виконання завдань, що на неї покладаються.

² З огляду на важливість його місії, доцільно встановити такі ж вимоги, які стосуються і судді (ст.54 КПК України).

Така Українська координаційна рада (*умовно*) з питань медіації, відповідно до покладених на неї завдань могла б:

- вивчати, узагальнювати і поширювати вітчизняний та іноземний досвід з питань проведення процедур примирення між сторонами у кримінальних справах;

- вносити в установленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань примирення сторін у кримінальних справах;

- у межах своєї компетенції розробляти та затверджувати положення, інструкції і інші нормативні акти, які регламентують діяльність служби примирення в кримінальних справах;

- забезпечувати підготовку і підвищення кваліфікації медіаторів;

- взаємодіяти, в межах своєї компетенції, з правоохоронними та правозахисними організаціями, прокуратурою і судом;

- інформувати громадськість про свою діяльність через засоби масової інформації.

Вважаємо, що все вищенаведене є тією правовою базою, яка повинна втілити процесуальний статус медіатора у відновне правосуддя в формі медіації до кримінального судочинства України, що є суттєвою зміною традиційної каральної системи, а у свою чергу, медіатор повинен бути повноправним суб'єктом кримінального процесу і відноситися до групи – «інші суб'єкти кримінального процесу».

ЛІТЕРАТУРА

1. Землянська В. В. Вивчення досвіду Польщі в сфері медіації / Землянська В. В. // Право України. – 2004. – № 3. – С. 135–137.

2. Толковый словарь русского языка : пособие для учащихся нац. школ / [В. Г. Бирюков, В. Г. Ветвицкий, Л. М. Гайдара и др.] ; под ред. М. И. Махмутова, А. В. Текучева, Н. М. Шанского. – Л. : Просвещение, 1982. – 384 с.

3. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (99) 19 «Про посередництво (ме-

діацію) у кримінальних справах» : від 15.09.1999 р. // Відновне правосуддя в Україні. – 2005. – Спецвипуск. – С. 53–56.

4. Маляренко В. Т. Відновлювальне правосуддя: можливості запровадження в Україні / Маляренко В. Т., Войтюк І. А. // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 8 (34). – С. 34–63.

5. Тизах В. Медіація як альтернативний шлях вирішення спорів / Тизах В. // Юридичний Вісник України. – 2005. – № 3. – С. 12.

6. Максудов Р. Законопроект «О ювенальной юстиции» в России: создание и лоббирование текста или запуск движения? / Максудов Р. // Правосудие по делам несовершеннолетних. Мирозападна мозаїка і перспективи в Росії. Вип. 2 / под ред. М. Г. Флямера. Кн. I. - М. : Судебно-правовая реформа, 2000. – С. 155–168.

7. Уинтер Р. Альтернативы / Уинтер Р. // Правосудие по делам несовершеннолетних. Мирозападна мозаїка і перспективи в Росії. Вип. 2. / под ред. М. Г. Флямера : в 2 х кн. Кн. I. – М. : Судебно-правовая реформа, 2000. – С. 146–153.

8. Альперт С. А. Субъекты уголовного процесса / Альперт С. А. – Харьков, 1997. – 60 с.

9. Кримінальний процес України : підручник / Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. - К. : Юрінком Інтер, 2004. - 688 с.

10. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : курс лекцій : навч. посіб. / Лобойко Л. М. – К. : Істина, 2005. – 456 с.

11. Айртсен Иво Примирение между жертвой и правонарушителем в случае серьезных преступлений: последовательное и структурное изменение парадигмы / Айртсен Иво // Правосудие по делам несовершеннолетних. Мирозападна мозаїка і перспективи в Росії. Вип. 2 / под ред. М. Г. Флямера) : в 2-х кн. Кн. I. – М. : МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2000. – С. 122–129.

12. Головка Л. В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве / Го-

ловко Л. В. – СПб. : Изд-во «Юридический | центр Пресс», 2002. – 544 с.

Соловійова-Полудніцина О. Є. Законодавче закріплення процесуального статусу медіатора у кримінальному судочинстві України / О. Є. Соловійова-Полудніцина // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 853–857 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11coeksu.pdf>

Висвітлюється поняття медіатора та пропонується законодавче закріплення у нормах Кримінально-процесуального кодексу України процесуального статусу медіатора як посередника при урегулюванні кримінально-правових конфліктів шляхом примирення сторін. Надаються основні функції медіатора, його права та обов'язки.

Соловьева-Полудницына Е.Е. Законодательное закрепление процессуального статуса медиатора в уголовном судопроизводстве Украины

Раскрывается понятие медиатора и предлагается законодательно закрепить в нормах Уголовно-процессуального кодекса Украины процессуальный статус медиатора как посредника при урегулировании уголовно-правовых конфликтов путем примирения сторон. Рассматриваются основные функции медиатора, его права и обязанности.

Solovieva-Poludnitsyna E.E. Legislative Strengthening of the Procedural Status of a Mediator in Criminal Proceedings in Ukraine

It is revealing the nation of a mediator and offering to legislate in the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine the procedural status of the mediator as a mediator in the settlement of criminal conflicts by reconciliation of the parties. The basic functions, rights and obligations of a mediator are considered.

Форум права Форум